

Jászay Tamás

Torzít, gúnyol, tükröz

DEMOLUDY FESZTIVÁL 2011

Persze, hogy már megint a tükörről van szó, amibe reggelente bámulva mintha hajlamosak lennénk megfelekedni a kiábrándító valóságról. Mert hát magunkon nem nagyon szeretünk röhögni, szívesebben kuncogunk mások baját látva: ma neked, holnap hátha nem neked. Pedig fontos lenne nemcsak a szépet nézni, hanem látni végre a valódit is, s a Lengyelország északkeleti részén, Varsótól háromórnyi buszútra fekvő, közel száznyolcvanezer lelket számláló Olsztynban idén ötöd-ször megrendezett Demoludý nemzetközi színházi fesztivál mintha éppen ezt célozná.

A szervezők hazabeszélnék, amikor kultúrák és kontextusok közötti párbeszédet és megértést sürgetnek: a valamikori Allensteint porosz lovagok építették a középkorban, s a következő évszázadokban többek között svéd, orosz, német hódítók jöttek, láttak és győztek a kellemes fekvésű terepen (az erős német hatás mindmáig érezhető a meglehetősen vegyes városképen). A település tucatszámú híres, színházi találkozójáról egyelőre kevésbé, de a jelek ez ügyben kifejezetten biztatóak. Egyrészt azért, mert a Marcin Zawada művészeti vezető által összeállított program, ha több pontján vitathatónak és provokatívnak nevezhető is, unalmasnak vagy érdektelennek semmiképp. Másrészt azért, mert idén több olyan fiatal alkotót is sikerült meghívni, akinek a neve már a nemzetközi színházi világban is igen jól cseng – ez utóbbi az előadásokat egy héten át lelkes figyelemmel követő helyiekre talán kevésbé, az idelátogató külföldi és varsói kritikusokra azonban jól érzékelhetően hatott.

A virágzó fesztiválérettel rendelkező Lengyelországban persze nem baj, ha egy színházi találkozónak van egyéni, semmi mással össze nem téveszthető arcú-lata – a volt kommunista országok lakóit megnevező pejoratív, (ön)ironikus használt „demoludý” kifejezés úgy-ahogy orientál: idén a házigazda lengyelek mellett magyar, cseh és román produkciók kerültek a válogatásba.

Amelyekben „származási helyük” valahai hasonlóságán (?) túl hiába is keresnénk közös vonást, hiszen a hat nap alatt látott nyolc előadás sok témát érintett sokféle megközelítésben. (További igen rokonszenves vonás a túlsúlyfoltok nem nevezhető program: a gyakorlott fesztiváljáró kritikus átlagos terhelése gyakran eléri a

napi négy-hat előadást is, itt viszont egy napra legfeljebb kettő, elviselhető hosszúságú produkció jutott, bőséges [olykor tán kissé túlságosan is sok] időt hagyva a látottak feldolgozására.) Az előadások többségének lényeges eleme volt a kifejezetten kortárs szöveg – így lett „korelnök” Danyiil Harmsz 1939-es novellája, a többi textus mind a rendszerváltozás óta eltelt két évtizedből származott. Mégsem állítanám, hogy szövegcentrikus fesztiválról lenne szó, hiszen a különböző színházi nyelvek kreatív együttműködése is a kitűzött célok közé tartozhatott: kirakat- és koncertszínház, improvizatív etűdsor és filmes ihletésű felnőtt-bábszínház békésen megfér egymás mellett. Mivel az előadások között szerepel a helyi színház ekkorra időzített premierje, de olyan is, ami 2005-ös bemutatója óta már túl van tucatszámú külföldi vendégjátékon, ebből a szempontból sem egységes a mezőny.

Ha mégis ragaszkodni akarnánk a közös nevező megtalálásához, kiegyezhetünk abban, hogy mindegyik produkció sajátja volt valamiféle bizarr, sokszor az abszurd felé kacsingató kelet-európai humorérzék. Fontos hangsúlyozni, hogy egyik előadás sem a felhőtlen, gondtalan nevetés kiváltásával operált, hatásmechanizmusuk inkább a váratlan képzettársításokon, meglepő szituációkon, szokatlan kapcsolódási pontok felismerésén alapult. A saját múltunkat, sivár jelenünket és nem sok reménnyel kecsegtető közép-kelet-európai jövőnket érintő lényegi kérdésekről különböző színvonalon beszélő előadások mindenesetre egytől egyig számítottak nézőik jól fejlett humorérzékére. A „geoesztétikai” elvek (vö. Herczog Noémi beszámolóját a Demoludý 2010. évi kiadásáról, *SZÍNHÁZ*, 2011. január) mentén szerveződő fesztivál hangvételéhez hűen az alábbiakban a meghívott nácik szerinti csoportokban számolunk be a látottakról.

MAGYAROK

Biztosan lesz, aki részrehajlással vádol, de sebjaj: a fesztivál egyértelműen legsikeresebb előadása az egy híján épp százhatvanadszor műsorra tűzött, Szarajevótól Tamperéig, Toruntól Prágáig mindenütt ovációval fogadott *Ledarálnakeltűntem* volt, Bodó Viktor 2005-ös rendezése. Amit utoljára az akkori POSZT-on láttam, s meg kellett állapítanom, hogy a Katona József Színház előadása mit sem veszített vitalitásából és humorából. Emlékszem, az akkoriban jelentős fiatalításra átesett

Katona összekovácsolódó új generációjának fontos előadása volt Bodó unikális Kafka-adaptációja, s öröm látni, hogy a szereplőcserék nemhogy ártottak volna az előadásnak, inkább új színekkel és hangulatokkal gazdagították, a kivételes összhangot kívánó csapatmunkába bekapcsolva az azóta a társulathoz csatlakozott fiatalokat is. A jól szervezett káoszt nézve ugyanakkor feltűnő, hogy a bemutató környékén az előadás atmoszférája jóval komorabb volt a most látottnál: a karkai világ sötétsége mára szinte teljesen elpárolgott, hogy átadja a helyét egy robbanékony, kiszámíthatatlan, (f)elszabadult és kellemesen hosszúra nyújtott bohóctréfának.

A másik magyar produkció, a Maladype Színház *Tojáséj* című, rögtönzésen alapuló gyakorlatsorozata is értő közönségre lelt Olsztynban. Igaz, az ezúttal lengyel, magyar, román popszámokra és amerikai muscslágerekre, valamint a megszokott fekete tonettsékekre és kitömött flamingókra, illékony dohányfüstre és törékeny tojásokra komponált szórakoztató párkapcsolati kisokosnak némelyek felrötták, hogy nem annyira előadásnak, mint inkább a közönség előtt is nyitott tréningnek hatott. Ez azonban éppenséggel nem hibája,

hanem erénye, sőt talán célja a *Tojáséj*nek: a 2007 óta a váratlan és a véletlen erejére építő, a rögtönzéssel és a játékosággal kísérletező Balázs Zoltán társulatvezető ugyanis valóban a mindig változó összetételű közönség, az estéről estére másra és máshogyan fogékony nézők előtt mutatja meg kísérletsorozatának éppen aktuális részeredményét. A különös társasjáték kiagyalója csak a szabályokat írja elő, a játék lefolyása mindig a színen lévők aktuális kondícióján múlik, vagyis tényleg olyan ez az egész, mintha a próba folytatódna, csak éppen a nézők tekintete előtt.

LENGYELEK

A fesztivál három lengyel produkcióját is több jellemző választja el egymástól, mint ahány összeköti. A 2006 óta a világ összes kis és nagy színházi összejövételét megjárt *Az asztal* című alig egyórás koncertszínház tipikus és minőségi fesztiválprodukció, amiben a Karbido nevű csoport tagjai boszorkányos ügyességgel zenélnek egy első pillantásra teljesen átlagos asztalon. Gyanakvásra csak az asztal lábai körül tekerő kábel-

Tomasz Żurek felvétele

Az asztal

1. Az öregasszony
2. Az elveszett Csehszlovákia
3. Paul úr
4. Lynch

rengeteg ad okot, és valóban gyorsan kiderül, hogy az asztalt kívül-belül mikrofonokkal szerelték fel, s a négy vérprofi muzsikus (meg az előadás végén velük együtt meghajló kétfős technikusstáb) mindenféle lehetséges és lehetetlen hangot csal elő a preparált bútordarab látható és láthatatlan zegzugaiából. A falapon végighúzott borotvapenge, az asztallap szélein táncoló hegedűvonó, a zakatoló írógépet imitáló fiókfogantyú – mind-mind megannyi virtuóz stílusgyakorlat kiindulópontja.

A Danyil Harmsz novellájából készült, *Az öregasszony* című, a varsói Teatr Ochotyból érkezett – s a lengyel kritikusok által számomra felfoghatatlan okokból dicsőített – előadás semmiképpen sem vádolható virtuozitással, még ha Igor Gorzkowski rendezése alighanem ezt tűzte is ki célul. Inkább valamiféle lágy, nyúlós unalom teríti be a színpadot, legfőképp tán azért, mert a harmszi abszurd víziót (az álom és ébrenlét határán játszódó történetben egy vénasszony holtteteme váratlanul felbukkan, majd eltűnik, és így tovább) az amúgy szemmel láthatóan jó képességű színészek érthetetlen módon mégiscsak a realizmus felől próbálják megragadni, ám az gunyorosan kisiklik kezeik közül.

Az *elveszett Csehszlovákia* című, Małgorzata Sikorska-Miszczuk jegyezte dráma kapcsán egyetlen, ám alighanem a legfontosabb kérdésre nem kaptam választ, hogy tudniillik egy lengyel drámaíró miért ír ma darabot az 1960-as évtized egy emblematis csehszlovákiai figurájáról. Amúgy kifejezetten jól indul az este, hiszen a főszereplő, a valamikor ünnepezt énekesnő tragikus sorsa (a ma hatvannyolc éves Marta Kubišová-t a prágai tavasz „himnuszaként” elkönyvelt *Ima Mártáért* című daláért a titkosszolgálat börtönbe vetette, megkínozta, pályáját zsarolással és megfélemlítéssel megakasztotta) összementírozódik két, az örökké tartó térről (!) és a telt elűző énekesmadárról (!) beszélő csehszlovák rajzfilmfigura mókás epizódjaival, majd a „színház a színházban” helyzet kiélézése fogja keretbe a történeteket. Maria Spiss korrekt rendezése, valamint az átlagos és erőtlén között ingadozó színészi játék azonban rámutat a szöveg gyengéire: a saját kibeszéletlen múlt (ez esetben: egy baráti nép múltja) iránt ugyan nyíltan és erősen érdeklődik a lengyel színház, ám ebből a zsánerből jóval minőségibb, mert nem csak a felszínen kaparászó darabokat is láthatni-olvashatni.

3.

CSEHEK

A tavalyi fesztivál fókuszában állt cseh (és szlovák) színház idén csupán egyetlen, Prágából érkezett előadással képviseltette magát. A Divadlo Buchty a loutky bizarr és titokzatos, bábokkal, legofigurákkal és élő szereplőkkel előadott produkcióját, a *Lynch*et nézve azon tűnődtem, hogy vajon az elviselhetetlen vagy a gyötrelmes jelző írja-e le pontosabban a látottak okozta állapotot. Am az előadás után néhány órával, pláne néhány nappal később kénytelen voltam beismerni, hogy az alkotók vállalt küldetésüket – némi fölösleges, a közönség aktivizálását célzó ügyetlen próbálkozástól eltekintve – hibátlanul teljesítették.

Ez pedig nem más, mint David Lynch egyedi, mesziről felismerhető, nem a hétköznapi logika mentén szerveződő, kísérteties filmvilágának (báb)színházi keretek közé átültetése. Nem a szimpla ijesztgetés a tét: ahogy az amerikai rendező, úgy a cseh bábosok is többet és mást akarnak – komplex, nehezen megfejthető képekbe sűrítik a vidéki kisvárosi létbe kódolt rengeteg elfojtást és kisebb-nagyobb titkot. És mivel mi, nézők egyfelől felismerjük a kultikus *Twin Peaks*-sorozat némi helyszínét vagy ikonikus jelenetét, másfelől viszont a látszólag összefüggéstelen epizódokat létrehozó előkészületeket is mindvégig látjuk (a paravánok fölé benyúló kezeket, a különböző nagyságú bábokon matató ujjakat, a szándékos ügyetlenkedéssel beállított minikamerákat stb.), különös hangulatú se kint, se bent játék részesei lehetünk. A paródia létfeltétele a néző részéről az eredeti minta ismerete, az alkotók részéről pe-

néző tágas kirakatra komponálta az Európa-szerte elismert román rendező. (Aki nem mellesleg jeles drámaíró is, ezért aztán érthetetlen, miért nem nyúlt hozzá alaposabban Maria Manolescu túlbeszélte, önismétlő és egy igazán olcsó fináléval záruló textusához.) A kirakatot és a benne lévő, vásárlásra csábító árukat általában kívülről szemléljük, Cărbunariu azonban (részben) megfordítja a szokásos helyzetet: mi, nézők egy teremben ülünk, aminek jókora ablakai az utcára nyílnak. A színészek tehát „két tűz között”, egyszerre játszanak a nézőtérrel ülő, tudatos és az utcán épp arra kószáló, véletlen közönségnek (melynek tagjai egyben résztvevői is lesznek az előadásnak!). Manolescu háromfős darabja egyébként a fogyasztói társadalom és a belőle kiábrándult fiatal generáció elé tart görbe tükröt. A beckett-i nevű Ma és Sa gyorsan akar sok pénzhez jutni, így aztán az új idők szavait meghallva szadomazo bárt nyitnak hím- és nőnemű gumibábokkal, alkalmi kínzóeszközökkel és egy nagy adag szórakoztató naitívással. Az üzlet persze befuccsol, s bár a nemeket és szerepeket vilámgyorsan cserélgető karakterek szellemes ríposztjai, no meg a szokatlan körülmények között előállított színházi helyzet egy ideig lekötik a figyelmet, a tempóproblémákkal küszködő előadás mégsem győz meg.

A fiatal román rendezőgeneráció *enfant terrible*-jének, Radu Afrimnak a 2010-es nagyszabású fesztiválon is bemutatott, Piatra Neamţból érkezett előadásának, a Tankred Dorst művéből készült *Paul úrnak* a nézőit fogadó látvány egész egyszerűen lenyűgöző. Iuliana Vilsan fantasztikus teret tervezett: szűk, odúszerű, minden elképzelhető

limlommal teleszórt lakásbelsőt látunk. A *horror vacui* elve szervezi a teret: minden négyzetcentiméterre jut itt valamilyen tárgy – a mennyezetről méteres gyökerek csüngnek, az ódon tapétákkal borított falakon arany keretes festmények és tükrök mellett ezernyi furcsa apróság és feltűzőtt lepkék serege. Egyébként is mintha Noé bárkájára nyertünk volna bebocsátást: mindenütt kitömött állatok állnak, hevernek és figyelnek, sőt az élő szereplők jóvoltából olykor meg is elevenednek. A hely egyszerre taszít, és tesz kíváncsivá: groteszk múzeum, elsüllyedt raktár, posztmodern *Wunderkammer*, ahol a szükséges és a haszontalan tárgyak remekül érzik magukat egymás társaságában. Itt tengeti életét a két mindig vacogó, görnyedt és reszkető, artikulálatlan szótagokkal nem-kommunikáló véglénypáros, Paul úr (Cezar Antal) és nővére, Louise (Lucreția Mandric). Magánviláguk egyszerre rettenetes és vicces, az életük egyetlen, kizárólagos értelmét jelentő otthonukba betörő, a házat velük együtt megvásárló fiatalember pedig ironikusan elrajzolt figura lesz, s így a néző – az előzmények után eléggé meglepő módon – a múltból itt ragadt két korszerűtlen, kortalan öreggel lesz kénytelen rokonszenvezni.

ROMÁNOK

Vitán felül a románok voltak a legbátrabbak ezen a fesztiválon – ez nem jelenti azt, hogy a két, nemzetközi szinten is jegyzett fiatal alkotó, Gianina Cărbunariu és Radu Afrim rendezése maradéktalan elégedettséggel töltött volna el, de annyi bizonyos, hogy a hagyományos színházfogalmaktól ők rugaszkodtak a legmesszebb. Legalábbis látszólag – közelebről megnézve kiderül, hogy az elmélyült, minden részletre kiterjedő figyelemmel megalkotott és mindkét esetben vitán felül hatásosan működő látvány olykor túlságosan is jól működik, jótékonyan elterelve a figyelmet az előadás egyéb dimenzióiról.

A Gianina Cărbunariu rendezte *Sado-Maso Blues* Barnek például feltétlenül erősebb a vizuális rétege, mint a kiindulópontként felhasznált szöveg: a bukaresti Teatrul Foarte Mic 2007-es produkcióját ugyanis egy utcára